

باسی دووم: هه‌لوئستی حکومەتی عێراق و ولاتانی زلهیز و هەریمی تاییهت به ریفرااندۆمی هەریمی کوردستان :

تەوهری یەكەم : هه‌لوئستی حکومەتی عێراق

حکومەتی عێراق پێش ئەنجامدانی ریفرااندۆم و دواي ئەنجامدانی ریفرااندۆمیش زۆر به توندی دژی ئەم پرۆسەیهی هەریمی کوردستان بوو له کاتێکدا هەریم پیویستی به رەزامەندی ناوەند بوو بۆ ئەنجامدانی، دواي ئەنجامدانی ریفرااندۆم له لایەن هەریمەوه له 25ی ئەیلوولی 2017، حکومەتی عێراق زۆر به توندی دژی ئەم پرۆسەیه وهستاوه که ئەنجومەنی نوێنەرای عێراق له دانیشتنی ئاسایی خۆیدا له 27ی ئەیلوولی 2017 به کۆی دهنگ بریاری ژماره 55ی تاییهتی دەرکرد سەبارەت به (راپرسی هەریمی کوردستان) بۆ رەتکردنەوهی ئەنجامی ریفرااندۆم، پێش ئەوهش سەرۆک وهزیرانی پێشووی عێراق (حیدر عەبادی) له 17-9-2017 نووسراویکی ئاراستەیی دادگای فیدرالی کرد بۆ ئەوهی راپرسی هەریم به نادهستووری داننیت¹، دادگای فیدرالی عێراق له 18-9-2017 بریاری راگرتنی ئەنجامی ریفرااندۆمی له هەریم و ناوچه جیناکۆکهکاندا²،

دواي تێپەربوونی ماوهیهک بەسەر ئەنجامدانی ریفرااندۆم کۆمه‌لیک رووداوی نەخواراو سەخت رووبەر و هەریمی کوردستان، ئەویش به هیزشکردنی سوپای عێراق و حەشدی شەعبی له 16ی ئۆکتۆبەری 2017 بۆ ئەو خاکنەیی که هیزی پێشمەرگه له سێ سالی رابردوو (2017) به خۆین و دواي کشانەوهی سوپای عێراق و پاشەکشەپێکردنسی ریکخراوی تیرۆستی داعش دەستی بەسەر دا گرتبوو، به‌لام به‌هۆی ئەم هیزشەوه هیزی پێشمەرگه ناچار پاشەکشەیی کرد، ئەمەش بەشکستیکی تری بزوتنەوهی رزگاریخوازی کورد دادەنریت، بینگومان ئەوهش پلان بۆ داریژراو بوو به‌مه‌یه‌ستی لاوازکردنی هەریم له رووی سیاسی و ئابووری و ئیداری و سنووردارکردنی په‌یوه‌ندیه دیپلۆماسی و دەرکه‌یکانی، وه بێدەنگ بوون و نەبوونی هیچ هه‌لوئستییک له لایەن ولاتانی زلهیز بهرامبەر ئەم هیزشە به‌غدا³. وه عێراق بۆ سزادانی هەریم هه‌لسا به داخستنی فرۆکه‌خانه و خاله سنوریه‌کان،

سەبارەت به فرۆکه‌خانه‌کان هەریم خاوه‌نی دوو فرۆکه‌خانه‌یی نیوده‌لته‌یه ئەوانیش فرۆکه‌خانه‌یی هه‌لوئیر که له سالی 2003 کراوته‌وه له‌گه‌ڵ فرۆکه‌خانه‌یی سلیمانی له سالی 2005 کراوته‌وه وه‌م هه‌م دوو فرۆکه‌خانه‌یه دەر‌وازه‌یه‌کی گرنگ بوون بۆ به‌ستنه‌وهی هەریم به ولاتانی هەریمی و جیهانی. دواي ریفرااندۆم ئەم دوو فرۆکه‌خانه‌یه تهن‌ها رۆلی لۆکالیان هه‌بوو، ئەمەش وایکرد هەریم په‌یوه‌ندی به ولاتانی تر نەمێنیت. وه هەریم خاوه‌نی چوار خالی سنوریه ئەوانیش (باشماخ، په‌رویزخان، حاجی ئۆمه‌ران، ئیبراهیم خه‌لیل) که به‌شێک له دەر‌وازه سنوریه‌کان

1 کاروان اورهمان اسماعیل، خۆیندنه‌وه‌یه‌کی یاسایی بۆ بریاری ژماره 55ی ئەنجومەنی نوێنەرای عێراق تاییهت به بابەتی راپرسی هەریمی کوردستان، گۆقاری یاسا و رامیاری، ژماره 23، به‌رگی یەكەم، ژماره 23، سالی 2018، لا 1 تا 13،
2 شادمان مه‌لا حەسەن، ریفرااندۆم له نیوان هه‌لمو راستیدا، چاپخانه‌یی به‌ر‌ده‌ست نییه، چاپی یەكەم، سالی 2020، لا 88.
3 سه‌روهر حه‌مه، شازده‌ی ئۆکتۆبەر بۆ ئەم ناو‌نیشانه‌ تەوا‌نووسراوه؟، به‌رواری بلا‌و‌کردنه‌وه 27-10-2017، به‌رواری سه‌ردان 2-8-2021، کانت 10:20،
<http://www.penus.krd/index.php/ckb/2018-04-02-19-12-28/item/1122-2018-09-02-18-56-38>

Commented [ar1]: ، دابینی ، و بسره‌وه

Commented [ar2]: لیزه خال دابینی له جیاتی ،

Commented [ar3]: ئەنجامی ریفرااندۆمەکه ناماژە پێیکه که له % 7. له ویسایتی کۆمسیۆنی بالای چەند دهنگ درا بۆ سه‌ربه‌خۆیی. له ویسایتی کۆمسیۆنی بالای هه‌لوئیرادنه‌کان ئەم داتاییهت دەست ده‌گه‌وت که سه‌رچاوه‌یه‌کی فه‌رمیه.

Commented [ar4]: ئەیلوولی

Commented [ar5]: خال دابینی برۆ سه‌ری دیزی په‌رگرافیکی

Commented [ar6]: بنووسه، و مکو په‌رچم‌کرداریک و لیکه‌وتەکانی سازدانی پرۆسه‌ی ریفرااندۆم، حکومەتی عێراق هیزی جولاند به‌رمو ئەو ناوچانه‌ی که پێشمەرگه ده‌یياراست له سه‌رویه‌ندی هیزشەکانی داعش له 2014.

Commented [ar7]: 2014

Commented [ar8]: خال دابینی و هره سه‌ر په‌رگرافیکی نوێی. و ناماژە به سه‌رچاوه بکه لیزه.

Commented [ar9]: دەر‌وازی گه‌شت و ئالۆگوری دیپلۆماسی ، بوو

Commented [ar10]: باشماخ

داخراڤ، 4، وه گۆرىنى ناوى هەرىمى كوردستان به پارىزگاكانى باكوورى عىراق، وه دەر كردن و گواستتهوى بهر پىرسانى كورد و داگرتتى نالاي كوردستان له سەر جهم دام و دزگا فرمى و بارهگا حزبىكان له كەركوك و ناوچهكانى ژىر دهسهلاتى حكومەتى عىراق⁵. عىراق ئەنجامدانى ريفراندمى به نادهستوورى و ناياسايى دانا⁶، دوا ئەنجامدانى ريفراندمى سەر كرايەتى كورد هېچ هەنگاويكيان نهنا بۆ راگهياندى سەربەخۆيى بهلكو راستەخۆ ئامادەيى خويان نيشاندا بۆ گفتوگۆ لهگهڵ حكومەتى عىراق بۆ چارەسەر كردنى كيشهكانيان وه حكومەتى ناوهنديش سى مەرجى دانا بۆ دەستپىكردى گفتوگۆ ئەوانيش هەلومشانهوى ئەنجامهكانى ريفراندمى و پابه‌ندبوون به دەستوور و يەكيتى خاكي عىراق⁷. بهلام تاوهكو ئىستا (2021) كۆمەلنى كيشه بههەلوسراوى ماوتەوه وەكو كيشه‌ي بودجه كيشه‌ي ناوچه جيناكوكهكان پىرسى نەوت و پيشمەرگه كه پيوسته هەردوو حكومەت هەولنى جدى بگر نەبەر بۆ چارەسەر كردنى كيشهكان.

تەهرى دووم : هەلوێستى و لاتانى زلهيز و هەرىمى

كۆمەلگای نێوده‌وله‌تى كه له ولاتانى هەرىمى و زلهيز پىكدت هەلوێستى خويان له ريگه‌ي كۆبوونه‌يهكى ئەنجومەنى ناسايشى نەتەويه‌يگرتو هەكان له 2109-2017 دەر پى به ئامادەبوونى پىنج ئەندامه هەميشه‌يه‌كه (ئەمريكا، فەرنسا، بەریتانيا، چين، روسيا) به تىكرای دهنگ ئەنجامدانى ريفراندمى هەرىمى كوردستانيان رەنگردوه⁸، ولایه‌تیه‌يگرتو هەكانى ئەمريكا لهگه‌ل ئەوه‌دا نەبوو كه ريفراندمى له 25-9-2017 ئەنجام بدریت و دواخريت به هۆكارى ئەوه‌ي كه هەرىمى كوردستان و عىراق له جەنگى دژ به رىخراوى تيرورستى وهك داعشن و ئەم جەنگه هيشتا به شيوه‌يهكى تەواو كۆتايى نەهاتوو، ئەنجامدانى پرسىكى لەم جۆره دەبیتە هوى تەشەنه‌كردنى ئەم رىخراوه و سەرقالبوونى هەردوو پايتەخت (هەولێر-بەغدا) بەم پرسه كه پرسىكى سياسيه، له كاتێكدا كه داعش پرسىكى ئەمنیه و پەراویز دەرخریت⁹ و ئەم هەلوێستەى ئەمريكا ش زياتر رۆنبووه له نامەكه‌ي وهزيرى دەر وه‌ي ئەمريكا كه بۆ سەرۆكى پيشووى هەرىمى كوردستان Rex

Tillerson

Commented [ar11]: بەلكو ناويان نا سركردنى ئەنجامهكانى ريفراندمى

Commented [ar12]: و له دواى تپيرى 4 سأل هيشتا ...

Commented [ar13]: پيم باشه باس له گهرا نهوى كورد بكهى بۆ به‌غدا و دووباره دەست نيشانى كردنى سەرۆكى كورد بۆ عىراق كه نەمه جى بايه‌خه. بۆ كورديش دووباره گهرا نهويه بۆ حكومەتى ناوهند و بەشداربوونه له پرۆسه‌ي سياسى له عىراق.

خالێكى تری گرنگ كەسبوونه‌وى ريزه و ژماره‌ي دهنگ و كوردسيه‌كانى كورد له پەرله‌مانى به‌غدا. گرنگه ناماژه‌ي بۆ بكه‌ي.

Commented [ar14]: ساله‌كه راسته‌كه‌وه.

Commented [ar15]: خال دابنى

Commented [ar16]: با ناومكه‌ي يەكسەر بنوسرى له پال پيوسته‌كه‌ي.

4 گه‌يلان عەباس-هەلمەت محمد-ئەنور كەرىم چەند نووسەرن؟ به فاریزه ناومكانيان له يەك

جياپكه‌وه، لێكه‌وته‌كانى ريفراندمى، ژوروى توێژينه‌وى سياسى بزوتنه‌وى گۆران، سالى 2017، 18-19-20.

5 گۆران هەلەجەيى، فشاره‌كانى عەبادى بۆ سەر دهسه‌لاتى هەرىم به كوئ دهنگ، به‌روارى بلاوكردنه‌وه 11-2017، به‌روارى سەردان 2-12-2021، كاتى سەردانى زياد بكه

<https://www.sharpress.net/op-detail.aspx?jimare=104634>

6 بهر هەم عەلى، ريفراندمى تاپۆنامە‌ي ده‌وله‌تى كوردستان، چاپخانه‌ي كوردستان، شونينى چاپ بنوسه له ج

شاريكا، چاپى يەكەم، سالى 2018، لا 471.

7 نازاد ولەدبەگى، كوردستان و سينارىوكانى پۆست ريفراندمى، به‌روارى بلاوكردنه‌وه 19-10-2017، به‌روارى

سەردان 8-2-2021، كاتى سەردانى زياد بكه

<http://www.penus.krd/index.php/ckb/2018-04-02-19-12-28/item/1121-2018-09-02-18-56-38>

8 ئەنجومەنى ناسايشى نەتەوه يەكگرتو هەكان دژايەتى سەربەخۆيى كورد دهنگ، به‌روارى بلاوكردنه‌وه 22-9-

2017، به‌روارى سەردان 14-2-2021، كات 11:10،

<https://www.france24.com/en/20170922-united-nations-security-council-says-opposes-kurdistan-iraq-independence-vote>

9 ريبوار بابكه‌يى، سەرچاوه‌ي پيشوو، لا 12،

بۆ ھەولئیر و سلئمانی¹⁶، ھۆکاری نیگەرانیھکانی ئیران بۆ ئەنجامدانی ریفرااندۆمی ھەریم بۆ کۆمەڵیک ھۆکار دەگەرئیموھ لەوانی

Commented [ar25]: وەکو فشاریک بۆ سەر ھەریمی کوردستان

یەكەم: ئیران ترسی لەو ھەمیە كە ریفرااندۆمی ھەریم ببیتە ھۆی جولاندنی ھەستی نەتەواپەتی كوردی ناوخۆی ئەو ولاتە ئەوانیش ھەمان ھەنگاو بنینن و باشووریش ببیتە شوئینك بۆ پشتیوانیکردن لە كوردەكانی چارچەكانی تری كوردستان.

Commented [ar26]: لەوانە:

Commented [ar27]: بنووسە كوردانی رۆژھەڵاتی كوردستان

Commented [ar28]: پارچەكانی

دووم: بە ھۆی ئەو ھەمیە كە ئیران تاكە دەولەت بوو بە ئاشكرا دژاپەتی دامەزراندنی دەولەتی كوردی دەكرد و ئیران رایگەیاندا كە رینگە نادەین ئیسرائیلیکی تر لەسەر سنورەكانمان درووست ببیت.

سێ یەم: بە جیابوونەو ھەریمی كوردستان لە عێراق ئیران ھەژموونی بەرمو لاوازی دەچیت و تەنھا ھەژموونی بەسەر عێراق دەمئینتەوھ.

Commented [ar29]: ھەریمی پەيوەستە بە ھەلوئەستی

سەبارەت بە ھەلوئەستی توركباش بە ھەمان شێو ھەمیە ئیران دژاپەتی خۆی بۆ ریفرااندۆم دەربەری لەرینگەمی بەرپرسە بالەكانی ئەو ولاتەو لەم بارەو ھەمیە سەرۆك كۆماری توركیا رەجەب تەیب ئەردۆگان رایگەیاندا (ھەنگاوان بەرمو سەر بەخۆیی لە باكوری عێراق ھەلەبە ھەرشەمیە لەیەك پارچەمی عێراق) و ھەرچەندە توركیا لە رینگەمی دەزگاكانی راگەیاندا زۆر بەتوندی دژی ریفرااندۆم بوو بەلام وەكو ئیران ھەنگاویکی پراكتیكی نەگرتەبەر بۆ داخستنی سنورەكانی و ھەندیک پێیان وابوو كە توركیا لە پشت ریفرااندۆمەكەمی ھەریمی كوردستانەو ھەمیە بە ھۆی ئەو ھەمیە پەيوەندیەكی بەھیزی دیبلۆماسی ئابووری لە نیوان ھەریم و ئەنقەرەدا ھەمیە، وە توركیا ریفرااندۆمی ھەریمی قۆستەو بۆ نزیك بوونەو ھەمیە ئیران و عێراق، وە توركیا ھاوشێو ھەمیە ئیران ترسی لەو ھەمیە دامەزراندنی دەولەتی كوردی دەبیتە ھۆی ناسەقامگیری سیاسی و ئەمنی لە ناوخۆی ئەو ولاتە بە ھۆی بوونی كورد¹⁷.

توركیا ئەو ھەمیە راگەیاندا كە ریفرااندۆم بەمی راوئێژکردن و ئاگاداری توركیا بوو كە ئەمەش واكرد پەيوەندیەكانی توركیا و ھەریم توشی قەیران ببیت¹⁸، سەبارەت بە ھەلوئەستی دەولەتی ئیسرائیل كە تاكە ولات بوو بەشێو ھەمیە ئاشكرا پشتیوانی لە سەر بەخۆیی كرد لە كاتی ئەنجامدانی ریفرااندۆم ئالای ئیسرائیل بە تەنیش ئالای كوردستانەو ھەلكر¹⁹ ھۆكار گەلێکی سیاسی ئەمنی- جیۆپۆلەتیکی- ئابووری وایانكردو كە ئەو ولاتانە ھەلوئەستیان ھەبیت بەرەبەر ئەنجامدانی ریفرااندۆم،

Commented [ar30]: وەكو چ قەیرانیک؟

Commented [ar31]: لە ھەمان كاتدا ھەلوئەستی دەولەتیکی وەكو ئیس

Commented [ar32]: خال دابنن.

Commented [ar33]: لە چ شوئینك؟

Commented [ar34]: خال دابنن و وەرە سەرەتای پەرەگرافیکي نوئی.

16 بېستون حسین عارف، ریفرااندۆمی ھەریمی كوردستان رەبەرەكانی كرد بە دۆست، ناوئەندی كوردستان بۆ توئیزینەو لە مەملەتی و قەیرانەكان، بەرواری بلاكردنەو 1-11-2017، بەرواری سەردان 10-2-2021، كات 2:50 <https://www.kurdistan.com/political/details.aspx?jmare=1245>

17 بېستون حسین عارف، سەرچاوەی پێشوو. 18 قارەمان عەلی، توركیا و ھەریمی كوردستان دواي ریفرااندۆم ئێندەمی پەيوەندیەكانیان، ناوئەندی كوردستان بۆ توئیزینەو لە مەملەتی و قەیرانەكان، ژمارە 8، سالی 2018، لا 12.

19 ئوفرا بېنگو، ئایا پشتیوانی ئیسرائیل بۆ سەر بەخۆیی كوردستان یارمەتی كوردی دا یان زیانی پێگەیاندا، سەنتەری سادات بۆ دیراسەتی ستراتیژی، بەرواری بلاكردنەو 9-11-2017، بەرواری سەردان 3-1-2021، كات 3:10

https://www.jstor.org/stable/resrep04454?seq=1#metadata_info_tab_contents

دوای ریفراډۆم و رووداو هکانی 16 ی ئۆکتۆبەر وایانکرد که هەر یم له پینگهیهکی سیاسی به هیز بیهت به پینگهیهکی سیاسی لاواز و تهناهت ههندی له ولاتان و هک پاریزگایهکی عیراق رهفتاریان له گهله دهکرد. پهیویسته دهسه لاتداران و بریار به دهستانی هەر یم کار بوگهراډنهوهی ئهوه رۆل و پینگهیهی هەر یم بکهن له سهراستی عیراق و ناوچهکه ههراچنده له نیستادا هەر یم پهیههندیهکی ناسایی له گهله ولاتانی ههریمی و زلهیز ههیه، به لام ههمان ناستی ئهوه پهیههندیانه نییه که پیش ریفراډۆم ههجووه، وه گرتنه بهری ههرا ههنگاویکی سیاسی و دباؤ ماسی و پهکخته هوهی ناومالی کورد و پهکدهنگه بونیان له ناوهخو بو ئهوهی کورد بتهوانیت به نامانجه رهواکانی خو ی بگات.

کار کراوه تا رادیهیک پهیههندییهکان
دووباره به رهو ناسایی بوونهه چونه. به لام له گهله به عدا یا نیستا له
قهیراندان و بهر دهوامی ههیه. که رهفکه به ناستههخو پهیههندی به
ئهناجمهکانی ریفراډۆم ههیه.

Commented [ar35]: پهیههندیانه

Commented [ar36]: دیبلماسی.

Commented [ar37]: